

Anders Björck
26/11 2003-11-25

Anders Chydenius och det öppna samhället

Det är ibland fascinerande att försöka föreställa sig hur reformatorer skulle handla om de levde och verkade i en annan tid. Jag tänker inte på – vilket i och för sig vore spännande – att förflytta Anders Chydenius till år 2003 och låta honom förundrad se den stad där han verkade som riksdagsledamot drygt tvåhundra år tidigare.

Nej, snarare hur en person med Anders Chydenius begåvning, sinnelag och grundvärderingar, skulle ha bedömt vår samtid och hur hans gärning som samhällsreformator då hade kunnat se ut.

Man kan fundera över begreppet reformator. I egentlig mening var han det ej. Han hade inte vad vi i dag skulle kalla exekutiva ledande befattningar. Han blev aldrig biskop, än mindre verkade han som riksråd, statssekreterare eller inom vad vi idag skulle benämna regeringskansliet.

Anders Chydenius var opinionsbildare. Det var han inte ensam om bland tidens prästerskap. Predikstolarna erbjöd många möjligheter att icke bara förkunna Guds ord utan också undervisning och synpunkter på samhällsutvecklingen. Det var hundra år till ståndsriksdagens avskaffande i Sverige och ännu längre i Finland. Prästeståndet var en del av det politiska systemet och tanken på "opolitiska" präster var nog många främmande.

Tvärtom förväntades prästerskapet vara lojalt mot överheten och därtill föra ut ett budskap som tjänade statsnyttan. Förvisso hände det ett och annat under 1700-talet som fjärmade från envælde och ortodoxi, ganska mycket till och med, men Anders Chydenius verkade inte i öppet och debattglatt samhälle av vår typ.

Ofarligt var det inte heller med opposition, och det fick Anders Chydenius känna av. Den tidens politiska och juridiska system hade maktmedel som hetta duga mot oliktankande. Det handlade då inte bara om att bli stoppad i karriären.

För en bedömning av Anders Chydenius politiska gärning måste miljön alltid vara med. Som jag strax skall visa gör detta inte hans insatser mindre, tvärtom.

En viktig utgångspunkt för Anders Chydenius var att vad vi idag skulle kalla för att bredda basen för samhällslivet. Det gällde både ekonomiskt, frihandel och avtalsrätt, liksom tryckfrihet och t.ex. toleransedikt för mosaiska trosbekännare.

Frihetstiden var förvisso en tid av debatt och partistrider. Man kan lugnt säga att Anders Chydenius förde in nya dimensioner i dessa debatter och strider. För honom handlade det inte bara om den tidens politiska maktinnehav och ämbeten, nej i hög grad tog han ställning till de mera grundläggande frågorna för samhällsutvecklingen.

Mest märklig och nytänkande tycker jag var hans starka engagemang för drängars och pigors rätt att teckna avtal d.v.s. själva bestämma över, som Anders Chydenius påpekade – det enda de hade – nämligen sin egen arbetskraft.

Hittills hade arbetskraftstillgången betraktats som given. Anders Chydenius förstod vilken potential som rörlig arbetsmarknad hade. Hans engagemang för den utbildade arbetskraften – totalt dominerande antalsmässigt i 1700-talets Sverige och Finland – må ha från början varit ekonomiskt betingad. Men den hade och inte minst fick en social dimension som förebådade 1800-talets och det tidiga 1900-talets reformer på arbetsmarknaden.

I dag skulle förmodligen Anders Chydenius engagerat sig för att bättre integrera, utbilda och ta hand om invandrare och genom reformer snabbare utnyttja det resurstillskott som han här med all säkerhet snabbt hade identifierat. Men också – han hade ett internationellt perspektiv – intresserat sig för en gränsöverskridande arbetsmarknadspolitik.

Vad gäller Anders Chydenius ekonomiska liberalism, han har ju kallats ”Nordens Adam Smith”, finns det flera källor till ensamma. 1700-talets Österbotten var en avkrok i Europa, men en avkrok med potential. Här fanns råvaror, här fanns arbetskraft, här fanns entreprenörer, de båda sistnämnda i det lilla formatet, men dock.

Men här fanns också en rad begränsningar. Handel och näringar var inte fria. Merkantilismen lade en tung hand över ekonomin. Anders Chydenius såg möjligheterna. Han blev böndernas och näringsfrihetens talesman. Idéerna var knappast hans egna. Han var väl beläst och kände tidens strömningar. Den bildade eliten följde med vad som hände i Europa och nyhetsflödet var hanterligt jämfört med dagens massmediasamhälle.

Huruvida Anders Chydenius ekonomiska reformverksamhet var idédriven eller nytto- och regionaldito kan diskuteras. Den var naturligtvis både och. Man kan lugnt säga att den var omfattande. Den spände sig från reformering av fiskeripolitiken till penningpolitiska frågor. Men man noterar genast att Anders Chydenius var en praktisk politiker som med kraft verkade för att genomföra sina idéer i verkligheten.

Eftersom han, som jag inledningsvis påpekat, inte tillhörde etablisemanget, inte hade någon exekutiv funktion, så gällde det att spela med hela det register som stod den dåtida riksdagsmannen till buds. Han visade här en hårdhet, uppfinningsrikedom och uthållighet som får betraktas som ovanlig. Han var ett mellanting av opinionsbildare och korridorpolitiker.

Han uppnådde också resultat. Dessa är så mycket mer anmärkningsvärda som han inte heller representerade något av det dåtida svensk-finska rikets kraftcentra – dit kunde ju näppeligen då det finska Österbotten räknas.

Hur hade han då verkat i dag? Som en envis anhängare av statligt stöd, som en modern lokaliseringsspolitiker? Knappast. Anders Chydenius litade inte på den politiska maktens tillfälliga välvilja och resurser. Han ville skapa en ny ekonomisk struktur som rättvisare möjliggjorde ekonomisk tillväxt med egna krafter. Någon mera omfattande skatteutjämning eller lokaliseringsspolitik mäktade den tidens samhälle inte heller med.

I dag skulle han förmodligen ha verkat för avregleringar, uppmuntrat nya näringar och i den mån offentliga medel fanns att tillgå försökt satsa dem på framtidsbranscher. Men han var

knappast den ekonomiska verksamhetens praktiker och man kan nog räkna med att han lånat sitt namn och intresse till mindre hållbara projekt.

På gammalt beprövat sätt hade han förmodligen ägnat sig åt att skjuta skarpt på regeringen genom att hävda att dess förslag egentligen var utarbetade på helt annat ställe och att hans kritik i själva verket inte var regeringsfientlig.

Anders Chydenius insatser för 1766 års tryckfrihetsförordning är kända. Inte heller här var han utan erfarenheter och hade anledning att agera för att själv kunna verka. 1766 års tryckfrihetsförordning kom till mot bakgrund av politisk förhandscensur. Chydenius hade klart för sig att mera vittgående förändringar av samhället inte kunde ske utan en grundläggande tryckfrihet. Också här märker vi opinionsbildaren.

Det var inte vanligt att en ledamot av prästeståndet gick i bräschen för religionsfrihet. Men det gjorde han. Det handlade dock knappast om någon sympati för mångfald i religionsutövningen i sig. Tvärtom underströk han, med bitande ironi, att religionsfrihet och andra friheter inte skulle leda till massavfall eller missbruk.

Det finns en klar linje i Anders Chydenius reformsträvanden. Han trodde på det öppna samhället. Människor kunde ta ansvar. Friheten gick att bära. Men det gällde att ge och ta. Med frihet följde förpliktelser.

Anders Chydenius var inte en revolutionär. Han blev Gustavian – ehuru en kluven sådan – när han trodde att Gustaf III kunde befrämja hans visioner och kungen lärer sig med de ofrälse stånden mot adeln. Chydenius var realpolitiker.

Han var en 1700-talsmänniska. Men han var en sammansatt personlighet. För honom var inte det öppna samhället en akademisk fråga. Hans engagemang för de utsatta i samhället, tjänstehjon, gesäller och småbönder tog sig praktiska uttryck – och vad mera var – utmynnade i praktiska resultat.

Han fick betala ett pris för detta. Han blev t.ex. inte biskop. Han blev utesluten ur prästeståndet men kom igen. Men hans opinionsbildning gav konkreta resultat i hans tid. Men framför allt förebådade de det öppna samhälle som vi i Sverige och Finland representerar i världen. Men det Anders Chydenius företrädde är fortfarande bara en dröm på sina håll. Anders Chydenius skulle i dag med både glädje och sorg betrakta vår värld. Men han skulle inte tveka att bilda opinion för det han ansåg vara rätt. Han skulle pryda sin plats i Finlands och Sveriges riksdagar också år 2003.